

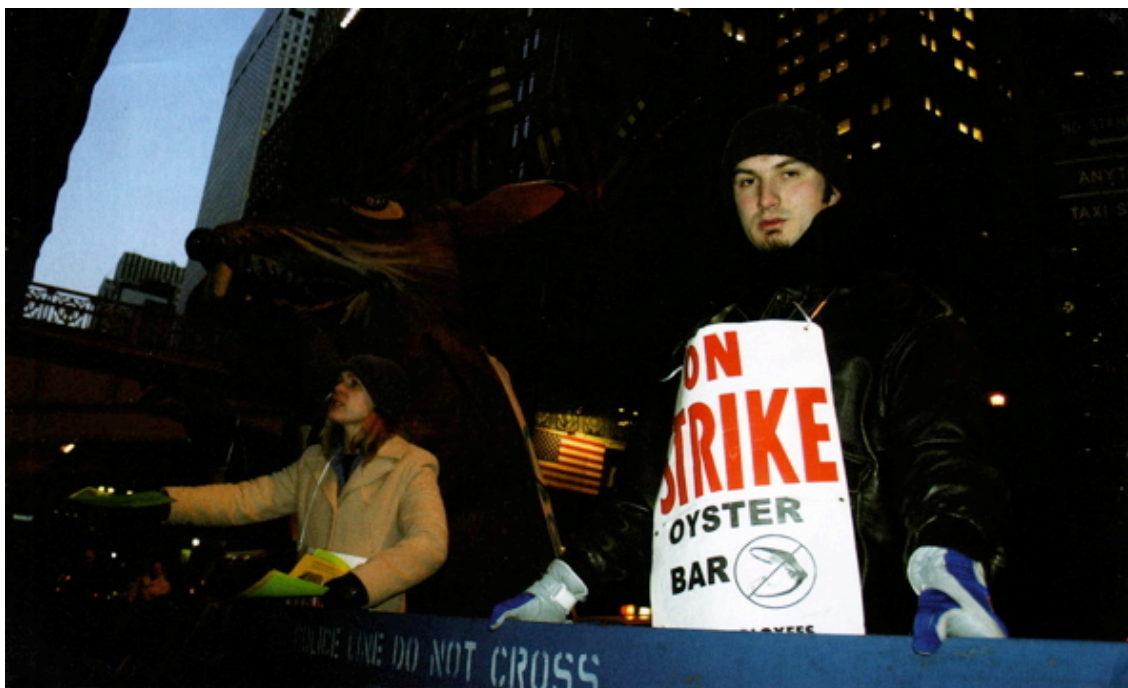
Thierno Diaw selger dagens aviser mellom 7th og 8th avenue i New York. Han har aldri vurdert å melde seg inn i en fagforening. I Norge er over 50 prosent av arbeidstakerne organisert i en fagforening, men i USA er bare 13 prosent det samme. Arbeidslivet i Norge og USA fungerer svært forskjellig. Forklaringene er historiske og politiske.

Tekst og foto: Henrik Pryser Libell

Fagforening?

Nei takk!

De kan ikke streike, for da de ville, ble de oppsagt. Nå ber de kundene boikotte i stedet. Aktivister deler ut "Boycott Oyster Bar" løpesedler foran en restaurant på 42nd street i New York. De fleste var tidligere kelnerne og ansatte. Restauranten sa opp samtlige 72 kelnerne og oppvaskere da fagforeningen streiket. I mellomtiden er det ansatt nye folk.

I New York, på 34th street mellom 9th og 10th avenue, selger Joseph varm cafe latte med steamet melk og tykt lag med sukker, smurte rundstykker, halvfersk frukt og lunken pasta på 34th street Deli. Han har ti timers vakter, men noen fagforening har han aldri vurdert å være med i. Det har heller ikke Thierno Diaw som selger dagens aviser mellom 7th og 8th avenue, eller Audrey som feier gaten for butikkene i 34. gate.

Lenger ned gata og opp et kvartal pusser Patricia sko. Patricia er fra Ecuador. Hun pusser sko på et skopusseri med tolv seter på hektiske Penn Station. Arbeidsdagen varer i 13 timer, noen ganger litt lenger, og fastlønnen er tre dollar timen. Minstelønn i USA er 5 dollar timen, men det er ikke lovfestet i alle stater.

– Men jeg får jo ofte tips, det er det jeg lever av, sier hun på morsmålet spansk.

De kalles ofte «working poor». De er ikke fattige så lenge de har en lavtlønnsjobb, eller helst to. Gjerne begge på deltid, så de får endene til å møtes. Men jobbene deres er utrygge, og de har liten sjanse til å gjøre karriere og etterutdan-

ning. Og blir de syke, er det «synd for dem».

Felles for denne gruppen er at de ikke er organisert, og de har ingen pensjon eller folketrygd. De tilhører de 44 millioner amerikanere som står uten noen form for folketrygd eller offentlig helseforsikring. De befinner seg mellom middelklassen og de virkelig «poor». Mellom middelklassens trygge jobber – som regel med fagforeninger – og de som lever i fattigdom. Middelklassen er medlem i Social Security, tilsvarende «velferdsstat». Fattigklassen mottar Welfare, og hvis de blir syke kan de få Medicaid som tilsvarende midlertidig sosialhjelp og akutt legevakt.

Working poor faller mellom begge stoler. Deres jobber er gjerne enkle og lavtlonte, ofte i den private servicebransjen med mange små firmaer som ikke tar seg råd til å betale sosiale forsikringer til den amerikanske folketrygden.

Jobber seg opp til en rettighet

Det amerikanske arbeidsmarkedet er som et fremmed land for en skandinaviske lønsmottaker: Her er nesten ingen fagforeninger, ingen tariffavtaler, nesten utelukkende lokale forhandlinger

og svært få lovfestede retter eller minstelønner.

– USA er så annerledes at det ikke en gang er et system det er naturlig å sammenlikne seg med for Norge, mener forskningssjef Jon Hippe på Fafo.

– I USA er det god takt og tone å ikke ta ut sin første ferie av hensyn til bedriften, sier han, og mener det gjenspeiler forskjellen på hvordan amerikanerne «jobber seg opp» til en rettighet, mens man i Europa er født til dem.

Norge er et klassisk eksempel, med medfødt rett til arbeidsløshetsstrygd, sosialhjelp og minstepensjon, minstelønn, ferie og syketrygd. Samt tariffavtaler som norm. I USA finnes kun et LO, men intet NHO, og staten megler ikke mellom noen parter. Minstelønn er bare et forslag Kongressen fremsetter. De fleste lønnsforhandlinger er lokale.

USA har et mer fleksibelt arbeidsmarked i stedet for regulert og en «nattvekterstat» i stedet for velferdsstat. Det betyr at arbeidskraften er billigere og kan ansettes for kortere tid, med færre sosiale forpliktelser, og at staten knapt blander seg i arbeidslivet.

– Europa er helt forskjellig. Selv Stor-

britannia har et mye sterkere arbeidervern og velferdsstat enn USA, sier Hippe.

Økonomene diskuterer om den «amerikanske modellen», det fleksible arbeidsmarked, er mer effektivt til å skape vekst. Den gjør det enkelt å sparke ansatte når det er dårlige tider, og lettere å ansette flere når tidene er gode. Minimumslønna er lavere enn i Europa og skattene er lavere. Det fleksible arbeidsmarkedet kom til Europa første gang med Thatcher i Storbritannia og siden med flere markedsreformer på 80-tallet. Motstanderne peker på ulempen med utrygge arbeidsplasser. Tilhengerne sier det gir flere arbeidsplasser. Uten stivbeint regulering av ansettelser tør små firmaer satse hardt og ansetter mange, og hjulene er i gang. Tilhengerne argumenterer med at arbeidsløsheten er lavere i USA enn Europa. Motstanderne mener det er en sosial pris å betale, og peker på en stor lavtlønnsektor med usikre arbeidsplasser.

– USA har hatt sterk jobbvekst, men også større inntektsforskjeller og mer fattigdom. Low wage er så lav at mange slett ikke kan leve av den, og mange må ha dobbelt jobber, sier Larry Michel, president i det Washington-baserte fagforeningsforskningsinstituttet Economic Policy Institute.

Liberal ideologi

Teoriene om de historiske årsakene til den store arbeidslivsforskjellen mellom vest og øst for Nord-Atlanteren er mange. Den tyske historikeren Werner Sombart skrev i et essay i 1906, at den amerikanske arbeider hadde bedre enn den europeiske: Han tjente mer, spiste mer sukker og kjøtt og det fantes intet aristokrati som skilte seg klart ut. Når den amerikanske arbeider gikk ut i fintøyet på en søndag var han ingen underklasse, han var en del av mainstream-Amerika og så god som noen.

Noen teoretikere legger vekt på det kulturelle: En amerikansk og en europeisk måte å tenke på. At Amerika var en stat for folk flest, allerede fra revolusjonen av: Hver mann er født med den samme ubrytelige rettighet. Fra dette har USA utviklet en liberal ideologi om at du-er-din-egen-lykkes-smed. USA har alltid hatt en stor sosial og geografisk mobilitet som har gjort lykke-smed ideologien mulig: Forskjellene mellom arbeider-

klasse og middelklasse har vært glidende, og mange arbeidere var homeowners i USA på en tid da de var leietakere uten egen eiendom i Europa. Mobiliteten har gitt USA en masse små «self-mades», såkalte «hackere», som eier en liten butikk, et lite skomakeri osv. Målet for mange arbeidere har derfor ikke vært større rettigheter som arbeider – men å ha sin egen liten bedrift og være arbeidsgiver. Å ikke bare være home-owner, men shop-owner.

Det mobile USA har også gjort flytte-trusselen fra en bedrift reel. Bedriftene flytter dit de ønsker – arbeiderne flytter etter, eller man finner nye.

Liberalismen forsterket seg også i fiendebildet til det sosialistiske Sovjetunionen.

Fagforeningenes rolle

Forsker Flemming Ibsen ved Ålborg Universitet sier at ordet kontrast er stikkordet når man skal sammenlikne amerikansk arbeidsliv med Europa. Ikke minst når det gjelder fagforeningenes rolle.

– Danske virksomhetsiere er ikke fiendtlig innstilt overfor fagforeningene. Tvert imot ser de på fagforeningene som noe positivt, som man kan bruke til å utvikle bedriftene. I USA hender det at virksomhetsledere hyrer inn anti-fagforeningskonsulenter for å hindre fagforeninger, sier Ibsen.

Den aktive amerikanske arbeiderbevegelsen rundt 1900 ble aktivt motarbeidet av de føderale og lokale myndighetene. Flere av streikelederne på slutten av 1890-tallet ble arrestert, og fagorganisasjoner ble infiltrert og overvåket. Rundt den russiske revolusjonen forekom den første «red scare», som senere gjentok seg på 50-tallet under «McCarthyismens» dager.

I Skandinavia har både fagbevegelsen og arbeidsgiverne organisert seg nasjonalt. I USA har kun fagbevegelsen, ikke arbeidsgiverne, organisert seg nasjonalt. Fagforeningene er samlet i AFL-CIO, amerikansk «LO». Siden det ikke eksisterer nasjonale forhandlinger, må fagforeningene forhandle lokalt, per bedrift og per kommune.

– På grunn av single bargaining finnes ikke bindende tariffavtaler eller rammeavtaler, forteller Torgeir Stokke, forsker og spesialist i amerikanske lokale lønnsforhandlinger ved Fafo.

– Mellom bedrifter og bransjer skapes en enorm lønnsforskjell mellom tariffbundne bedrifter og ikke-tariffbundne bedrifter, forklarer Stokke, som anslår ulikheten til 20-30 prosent.

I USA er fagbevegelsen bare en pressgruppe innad i det demokratiske parti, mens den i Skandinavia er en selvstendig politisk spiller som «byttehandler» med alle regjeringer.

Arbeidsforsker Jon Hippe fra Fafo forklarer hvordan den nordiske «byttehandelen» mellom stat, arbeidsgivere og arbeidstakere blir umulig i USA når fagforeningene ikke har sentrale tariffavtaler.

– Der er ikke samme poeng for presidenten å sette seg ned med AFL-CIO for å snakke moderasjon eller pensjon som for statsministeren å sette seg ned med LO. Amerikanske fagforeninger kan ikke «levere varene» i en byttehandel, sier han.

– I Danmark, Norge og Sverige, men mest de to siste har det eksistert nære koblinger mellom sosialdemokratiske partier og fagbevegelse, sier Hippe. Fagbevegelsen i Norge har avgjørende politisk makt, og brukes som rådgivere og medspillere i politikken. Amerikanerne har en tradisjon for «business unionism» – det vil si at fagforeninger er nødt til å bevise for medlemmene at de er verdt kontingenten. De nordiske fagbevegelsene har vært universelle. En tariff gjelder også dem som ikke er fagorganisert, selv om «business unionism» har vist seg ved streiker også i Norge, med krav om at bare fagorganiserte skulle nyte godt av lønnsøkningen.

Velferd knyttet til jobben

Velferd er i USA knyttet til jobb. Velferd er et bedriftsansvar. I Skandinavia følger sykeforsikringen med statsborgerskapet.

– De såkalte «benefits» i jobb, som helseforsikring, pensjon og feriepenger, er uhyre viktige for en amerikansk arbeider. Kort sagt tilsvarende de velferdsstaten. Fordi velferd er et bedriftsansvar, er arbeidsgiveransvaret desto større, sier Jon Hippe.

Ivar Lødemel, er velferdsforsker på Høyskolen i Oslo og har forsket på feltet. Lødemel er nå leder for Gruppen for inkluderende velferd (GIV). Han har selv bodd i USA og sammenliknet sosialpolitikk i USA og Norge.

– I sentrum av Philadelphia, USAs opprinnelige hovedstad, står Liberty Bell. En

Mariano Echavaria (t.h.) og Klever Gongorra (t.v.) arbeidet i mange år svart, men nå er de fagorganiserte med ferie, sykepenger, helseforsikring og pensjonsplan. Men de må jobbe. – I Europa har de tid til alle slags røykepauser, pratepauser og alt mulig. Her er det jobb, jobb, jobb, sier begge to mens de maler tak i hotellet O'Hyatts.

halv times gange fra tårnet med frihets-symbolet ligger inner city, der du ser scener av fattigdom som minner om krigs-sone, med nedslitte hus, branntomter og arbeidsledige unge menn steine på crack, sier han, og bruker maleriske beskrivelser for å illustrere avstanden mellom sosiale grupper.

Likevel er det ikke helt svart hvitt, og Norge er ikke bare «the good guys» og amerikanerne «the bad guys». Amerikanerne har sosial samvittighet, men de ser på fattigdom på en annen måte enn europeerne. De bruker mer individuelle forklaring på fattigdom enn europeerne. Amerikanernes har et begrep om «verdige trengende» grupper. Verdige trengende er fattige uten at de kan noe for det, for eksempel fordi de har et fysisk eller psykisk handikap, og dermed

ikke kan jobbe eller studere seg til suksess på lik linje med andre.

Konseptet med «verdige trengende» forklarer hvorfor mange tilbud til funksjonshemmede i USA har svært høy standard, og at delstatene har råd til støtteprogrammer selv om de er kostbare. Forøvrig er det typisk for USAs lov-vei til velferd at de forbyr diskriminering i stedet for å kompensere enkeltindivider. Det vil f.eks. si at USA bruker lovgiving i markedet, ved å påby alle produsenter å lage anvendelige kopimaskiner og kalkulatorer eller kreve at alle bygg å ha rullestiltgang, mens man i Norden bruker det offentlige til å kompensere enkelttilfeller, via f.eks. støtte til hjelpemidler eller byggingen av ramper. USA fokuserer på «like regler», mens Norge fokuserer mer

på å skape like utgangspunkt for spillerne.

Politiske skifter

– Myten om at alle har en lik start i livet står utrolig sterkt i USA, forklarer førsteamanuensis i amerikanske studier ved Universitetet i Oslo, Ole Moen,

– At dine foreldre var fattige, lavutdannet og ressursvake forklarer ikke hvorfor du er fattig. Følgelig har de en enorm tro på at utdanningen gir like muligheter for alle, og at alle kan lykkes med hardt arbeid. Når enhver er sin egen lykkes smed, er folk fattige fordi de er late, dumme eller udugelige. Denne holdningen gjennomsyrrer velferdstenkningen, forklarer Moen.

Han mener amerikanernes modell minner mer og mer om den historiske «sosialhjelpsstaten» Norge hadde på 1800-tallet, mens Norge har i dag en universell velferdsstat. Men slik har ikke forskjellen alltid vært. Moen setter det på spissen: Republikanerne er den som har skrudd klokken tilbake. Det skjedde i 1968.

I 1930-åra skaffet demokraten Roosevelts «New Deal» amerikanerne alderspensjon, uførepensjon og morstrygd. I 1960-åra innførte demokratene Kennedy og Johnson syketrygd for eldre gjennom Medicare og Medicaid, helseforsikring for de aller fattigste, i programmet «Great Society». Roosevelts «nye utdeling av kornet» ble godtatt av amerikanerne fordi det bygget på en solidaritet innad i middelklassen. I 30-årene rammet fattigdommen hele det amerikanske samfunn, og derfor var det enighet i middelklassen om skatter og omfordeling og sosiale tiltak.

Motreaksjonen mot denne tenkningen kom da det inkluderende velferdsprogrammet «Great Society» ble lansert på 60-tallet under Lyndon B. Johnson. Grunnlaget for programmet var den «amerikanske antimyten», motsatsen til den amerikanske drømmen: Idéen om at det var det amerikanske samfunnet som produserte fattige uten utdanning, som næringslivet så kunne utnytte slik de ville. Den tause majoriteten protesterte mot antimytens løsninger i form av stemmeseddelen – og stemte inn Nixon.